

Výklad Kazatele

„A přiložil jsem mysl svou k tomu, jak bych vyhledati a vystihnouti mohl skrze moudrost všecko to, což se děje pod nebem. (Takové bídné kvaltování dal Bůh synům lidským, aby se jím zaměstnávali.) Viděl jsem všecky skutky, kteříž se dějí pod sluncem, a aj, všecko jest marnost a trápení ducha. Neboť což křivého jest, nemůže se zpřímíti, a nedostatkové nemohou sečtení býti. Protož tak jsem myslil v srdci svém, řka: Aj, já zvelebil jsem a rozšířil umění moudrosti nade všecky, kteříž byli přede mnou v Jeruzalémě, a srdce mé dosáhlo množství moudrosti a umění. I přiložil jsem mysl svou, abych poznal moudrost a umění, nemoudrost a bláznovství, ale shledal jsem, že i to jest trápení ducha. Neboť kdež jest mnoho moudrosti, tu bývá mnoho hněvu; a kdož rozmnožuje umění, rozmnožuje bolest.“ (Kaz. 1,13–18.)

Již prvním lidem řekl Stvořitel: naplňte zemi, podmaňte ji a panujte nade vším živým. Celé dějiny jsou obrovským příkladem lidského úsilí o zvládnutí světa, úsilí, které často přináší bohaté ovoce, ale které přechasto vede k obrovským historickým katastrofám. Otázkou není dnes už ani to, jak svět zvládnout, jako spíše, jak jej zvládnout v poslušnosti. Při všem zvládacím úsilí musí být při člověku ustavičně vědomí, že nad ním stojí Bůh se svými absolutními požadavky, a že on je tím nejvyšším a posledním pánem i nad tímto naším světem.

A protože příkaz panování a zvládání v poslušnosti je příkazem nesmírně obtížným a nesnadným k vyplnění, hledá člověk ode dávna vždy znovu něco pevného, oč by se v takovém úsilí mohl opřít. Z nesnadné situace, v níž jeho úkolem je zvládnout svět právě v tom smyslu, že to, co jest, má formovat podle toho, co být má, že Boží příkazy a plány má plnit a provádět, realizovat na tomto světě, že celý svět má jaksí měnit k obrazu Božímu, k obrazu jeho království – z této nesnadné situaci si člověk hledí pomoci tím, že se pokouší nalézt v tomto světě, tj. už v jeho rámci, něco, co je jakoby základem Božích pořádků, na něž lze navazovat a na němž lze dále stavět.

Celá kniha Kazatel ukazuje v nejrůznějších obměnách takovou snahu lidského ducha, nalézt něco pevného, neotřesitelného, trvalého, ať už v samotných základech světa, ať už v lidském životě a v lidském úsilí. Jak rozmanité jsou otázky této knihy! Jaký užitek má člověk ze všelike práce své? (1,3) Všechnu práci musí zanechat člověku, který je po něm, a zdaž ví, jak s jejími výsledky naloží? (2,18-19) Sám si neodnese nic, neboť jako se nahý narodil, tak i odejde (5,14). A není žádné práce ani důmyslu ani umění ani moudrosti v hrobě, do něhož se člověk odebírá (9,10). A může snad člověk doufat alespoň v památku, která tu po něm na světě zůstane? Nemůže, neboť netrvá památka moudrého právě tak jako blázna na věky, protože všecko v budoucnosti přichází k zapomenutí, a umírá moudrý právě tak jako blázen (2,16). A je alespoň něco na světě užitečné? Jde to se světem kupředu, čili naším výrazem: je možno mluvit o vývoji a o pokroku? Nikoli: což bylo, jest totéž, co se má v budoucnu stát, a tak není nic nového pod sluncem. Není věci, o které by kdo prohlásit mohl: Pohleď, toto jest cosi nového. (1,9-10) Nemohu ovšem vypočítat všechno. Výsledek však známe: marnost nad marnostmi, vše je rvaní s větrem, nic pod sluncem nemá trvalou cenu.

Ale tu bude dobře, připamatovat si, že to je odpověď na otázku, zda uprostřed tohoto světa je něco trvalého, pevného, zda ve svém úsilí, poslouchat Božích příkazů, se můžeme opírat o základy tohoto světa nebo alespoň o výsledky dosavadní práce, dosavadního – i správného úsilí. Pamatujme, jak často se tam ozývají výrazy jako užitek, výsledek, odnésti si něco, zachovati něco, zanechat, památka, plod práce, trvalá cena, cíl, základ atd. Co vyvodíme tedy ze slov o marnosti všeho?

Vyvodíme z toho především, že úsilí najít si oporu pro svůj život v něčem z tohoto světa je nesprávné. Nevvodíme z toho, že každé hledání opory životní je marnost. Lidé hledají svou oporu ve věcech (a faktech a faktičkách), hledají ji v historii, v něčem pevném v dějinách, hledají ji v něčem pevném a neotřesitelném v rozumu, hledají ji i ve vědě a v technice, v praxi, v tom, co se osvědčuje atd. Chyba není v hledání vůbec, nýbrž v jeho směru: ono jediné pevné, oč se můžeme opřít, není a nemůže být v tomto světě, ve skutečnosti hmotné, nemůže být tomuto světu ani historii imanentní. O tom nás poučuje také apoštol Pavel, když říká: Varujte se, aby vás nikdo za sebou nestrhoval filosofií, která jest jen prázdným klamem podle lidských tradic, podle živelů světa, a ne podle Krista. (Kol.2,8 – Žilka.)

Takováto filosofie, takovéto úsilí ducha, zaměřené k věcem a procesům, je jen marností a trápení ducha. Nikdy nedojde svého cíle, nikdy neporozumí skutečnému smyslu, úkolu, poslaní, příkázání z těchto pozic. Proto Kazatel, když se ubíral touto cestou myšlení, zapochyboval o smyslu vši své práce: I přišel jsem na to, abych pochybil v srdci svém o vši práci, kterouž jsem konal (a v níž jsem moudrý byl – tedy to!) pod sluncem (2,20). Smyslu prostě nelze vyrozumět z věcí a z dějů, opora životního úsilí není v nich, nýbrž nad nimi. To je klíč, bez něhož neporozumíme knize Kazatel a bez něhož v ní budeme vidět jen pesimistickou náladu, která z nás čiší jak z nejrůznějších orientálních náboženství, tak z pesimistické filosofie řecké, jejímž je kniha Kazatel nepochybně ohlasem (a já bych řekl: na níž je odpovědí), a konečně i která čiší ze vši oné moderní filosofie, nakažené duchem Spinozovým a Hegelovým.

Kazatel totiž ví, že smysl nenajde ve výsledcích práce, ani v užitečnosti, ani v paměti, která by trvala, ani v čem jiném; ví však také, že tento svět není beze smyslu, že není jen prázdným děním poznamenaným jen a jen marností v nejhlubším slova smyslu. „Znám také, že cožkoli činí Bůh, to trvá na věky, a že se k tomu nemůže nic přidati, ani od toho co odnítí“ (3,14). A není to Bůh, který se k člověku chová cize jako sfinga; naopak, na každého člověka on pamatuje a každému se připomíná: Bůh činí vše proto, aby se báli obličeje jeho (3,14). Vždyť bude Bůh souditi spravedlivého i bezbožného: tam, na soudu, bude čas každému předsevzetí i každému skutku (3,17). A nejenom na posledním soudu, nýbrž už teď je čas Božími pořádky rozměřen: všeliká věc má svůj čas, i každé předsevzetí pod nebem má svou chvíli (kap. 3, verše 1-8). A Bůh člověka i obdarovává: všechno to, když všeliký člověk jí a pije a užívá dobrých věcí ze všelijaké práce své, dar Boží jest (3,13).

Ale Kazatel ví, že právě tento mocný Bůh není v tomto světě či z tohoto světa, nýbrž že je nad ním. To je velikým sice povzbuzením, ale zároveň velikou těžkostí. Jsme tu opět na tom místě, na němž jsme byli na počátku: jak je možno zvládat svět v poslušnosti? O co se mám opřít, když chci plnit, uskutečňovat Boží požadavky? Ta skutečnost, že oporu nenaleznu ve věcech a v dějích, procesech, je sice slávou a mocí Boží, ale je v jistém smyslu smutkem lidského ducha. Ne smutkem bohatého mládence, nýbrž smutkem unaveného poutníka, který nemá, kde by hlavu složil. Smutek ten není nějakou pesimistickou náladou, nýbrž daleko spíše stálou úrovní všech lidských snah, nemizejícím pozadím všeho našeho úsilí. Je to smutek, který doprovází všechny věřící ve vědomí, že jsou jenom příchozí a hosté, že tento svět není jejich pravým domovem, že jejich příbytek je připraven jinde. Církev ode dávna žila ve vědomí, že je *communio viatorum et peregrinorum*. A toto správné vědomí, tento oprávněný smutek nutně doprovází a má doprovázet všechny naše činy a všechno naše podnikání, uprostřed něhož máme být ustavičně ochotni kdykoliv je opustit, stáhnout svůj stan a odejít, aniž se ptáme, komu se dostane plodů naší práce a bude-li v ní vůbec někdo pokračovat.

A tu ovšem není jinak možné, než pocítit hluboký smutek v tom okamžiku, kdy se člověk ohlédne na své dílo, kdy ustane, aby přehlédl, co bylo vykonáno a co zbývá: Ale jakž jsem se ohlédl na všecky

skutky své, kteréž činily ruce mé, a na práci, kterouž jsem pracně vedl, shledal jsem, a aj, všecko marnost a trápení ducha, a že nic není užitečného pod sluncem (2,11). To je místo, které se může stát i pramenem skepse: není-li v tomto světě nic pevného, nic o čem bychom se mohli opřít, není pak celá víra v Boha, není ono pojetí absolutní závaznosti pouhým výmyslem lidským, pouhou fikcí, iluzí? Nelze-li doložit toto pojetí, jaké je jeho oprávnění? Nelze se pak bez něho prostě obejít? Má vůbec co dělat s tímto světem a s obyčejným lidským životem?

A přece kniha Kazatel je polemikou proti tomuto pojetí, proti této skepsi. Je hlubokou polemikou přesto, že vstupuje na pozice klamné filosofie, přesto, že jde šlépějemi nesprávného přístupu a nesprávného postupu. Je polemikou právě proto, že sestupuje až k posledním kořenům tohoto myšlení, že bere její *ultima principia* a že je dovádí k jejich pravým a úplným závěrům. Ukazuje především, jak tato filosofie nemůže sloužit ani normálnímu chodu života, že narušuje tento život; a narušuje jej proto, že ničí sám jeho nerv, víru v živého, mocného Stvořitele všech věcí, proto, že ruší počátek moudrosti, který jest v bázni Hospodinově.

Dnes je tato polemika mimořádně aktuální. Jsme svědky toho, jak jedno úsilí, najít oporu v něčem pevném v tomto světě, padá za druhým. Nejmocnější a nejmohutnější pokusy o řešení bez Boha jsou odsouzeny k rozpadu, i když na čas budí nejslibnější naděje. Ale aktuálnosti mimořádné nabývá i otázka: kde je tedy ona opora, není-li v tomto světě? A jak mám pojmut tuto oporu a nepostavit se při tom mimo tento svět, neškrtnout při tom tento svět?

A tu alespoň tolik vidíme, že nejde o popření, škrtnutí pevnosti, nýbrž o jinou její úroveň. Polemika knihy Kazatel právě tak jako žádné jiné biblické odmítnutí není polemikou lacinou a odmítnutím lehkým. Písmo ví o pozicích, z nichž je možno se postavit účinně proti falešným pohledům filosofickým. Proti vidění klade srozumění, porozumění; proti hledání podstaty klade hledání smyslu. Zatímco hledaná podstata měla být jednoduchá, smysl je mnohovýznamný, pro každou situaci v něčem nový a jiný a k něčemu novému vedoucí; samo jádro tohoto hledaného smyslu však není v jeho mnohovýznamnosti, nýbrž v jeho principu, počátku, který není z tohoto světa, nýbrž od Boha, který je v zásahu, činu Božím a ne v jeho existenci, v činu nejpodstatnějším a nejvlastnějším, totiž v seslání vlastního Syna, který by spasil, což bylo zahynulo, v Slovu, které se stalo tělem, v Ježíši Kristu. To je smyslem slov, že Kristus je všechno ve všem.

Konkrétně je jistota a pevnost v pozitivnosti: je chybná ta metoda, která se k podstatě věcí chce dostat eliminací akcidencí, která chce smysl historie vidět v očištění hlavního proudu dějinného od zátočin a slepých uliček, která řád rozumu hledá v čisté deduktivnosti, od níž jsou odděleny nahodilé omyly a zákruty myšlení a která ono pevné hledá v té vědě, která nechává stranou nesčíslné nepodařené pokusy a zkoušky a staví na posledním, úspěšném. Jistota není v takovémto odstraňování, eliminování chyb, při kterém nám zůstane v ruce nejjistější podstata, dříve našim zrakům ukrytá a nyní odhalená; jistota není v této odhalenosti, odkrytosti, nýbrž v poslušnosti vyšších příkazů, v přinášení něčeho nového, co nebylo ve věci a v situaci dříve obsaženo, a co tedy z ní nemůže být odhaleno a odkryto; ano, jistota je právě v tom přinášeném, v onom poselství, jímž jsme dlužni lidem kolem nás, je ve zvěstování vůle Boží, která velí měnit a změnit tento svět podle Božích plánů. Theologičtěji řečeno: jistota není v existenci Boží, nýbrž v naplnění zaslíbení, v příchodu Ježíše Krista.

To ovšem nic nemění na legitimitě lidského úsilí, přece jenom postihnouti „všeliký skutek, kterýž se děje pod sluncem“ (viz na př. 8,16-17; 1, 13 b; 3,10; atd.). I když v posledu tímto způsobem člověk

nenalézá, není v tomto úsilí v nepravu, není nekompetentní. Musí však pamatovat, že „všecky věci jsou plné kvaltování, aniž toho může člověk vymluviti; nenasytí se oko hleděním, aniž se naplní ucho slyšením“ (1,8). Proto také, což křivého jest, nemůže se zpřímíti (1,15). Naproti tomu právě rozkazové Boží jsou přímí (Ž.19,9). To ovšem, jak už řečeno, nevyvazuje člověka z účasti na běhu tohoto světa. I když ví, že tímto způsobem nedojde řešení a že tato cesta sama o sobě nevede k cíli, přece jen legitimně usiluje o „vystižení moudrosti a vyrozumění bídě, kteráž bývá na zemi“; a to jde o úsilí plné, z kořene vlastní bytosti, „ze srdce“: A ač jsem se vydal srdcem svým na to, abych moudrost vystihnouti mohl, a vyrozuměti bídě, kteráž bývá na zemi, pročez ani ve dne ani v noci nespí člověk, avšak viděl jsem při každém skutku Božím, že nemůže člověk vystihnouti všelikého skutku, kterýž se děje pod sluncem, o čež pracuje člověk, vyhledati chtěje, ale nenalézá; nýbrž byť i řekl moudrý, že se chce dověděti, však nebude moci nic najíti (8,16–17).

Takové úsilí je tedy na místě; není ovšem úsilím hlavním ani posledním. Jeho nedostatečnost je právě v tom, že chce vystihnouti, postihnouti, vyhledati, najíti, odhaliti, odkrýti atd. To jest, že uprostřed křivosti, ano v samotné křivosti hledá přímou. Ale není skutečnost přímá, nýbrž pouze rozkazové Hospodinovi; nejsou přímé, nýbrž křivé a napořád křivé stezky tohoto světa, ale „přímé čiňte stezky Páně“ (Mat. 3,3). A tak závěr: jistota, pevnost, opora jediná je zákon Hospodinův, rozkazy Boží, přikázání, bázeň Hospodinova a jeho soudy – tak jak to čteme v žalmu 19.:

„Zákon Hospodinův jest dokonalý, očerstvující duši, Hospodinovo svědectví pravé, moudrost dávající neumělým. Rozkazové Hospodinovi přímí, obveselující srdce, přikázání Hospodinovo čisté, osvěcující oči. Bázeň Hospodinova čistá, zůstávající na věky, soudové Hospodinovi praví, a k tomu i spravedliví. Mnohem žádostivější jsou než zlato, a než mnoho ryzího zlata, sladší než med a stred z plástů. Služebník tvůj zajisté jimi osvěcován bývá, a kdož jich ostříhá, užitek hojný má. Ale poblouzením kdo vyrozumí? Protož i od tajných očist' mne. I od zúmyslných zdržuj služebníka svého, aby nade mnou nepanovali, a tehdyť dokonalý budu, a očištěný od přestoupení velikého. Ó ať jsou slova úst mých tobě příjemná, i přemýšlování srdce mého před tebou, Hospodine skálo má, a vykupiteli můj. (Ž. 19,8–15)

V podstatě předneseno místo pobožnosti 12. března a 2. dubna 1950.